

Զաքարյան Հովհաննես (Հայաստան, «Տաթև» ԳԿՀ)
Հ.-Ե. *(a)u(e)- ԱՐՄԱՏԻՑ ՍԵՐՎԱՏ ՀԱՅԵՐԵՆ ՄԻ ՔԱՆԻ ԲԱՌԵՐԻ
ՍՏՈՒԳԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Հայտնի են ***(a)u(e)-** տեսքով հ.-ե. մի քանի համանուն արմատներ՝ հետևյալ իմաստներով: 1. «հոսել; թաց; ջուր», 2. «լինել, ապրել, բնակվել; բնակիչ; բնակատեղի, տուն», 3. «պարանոց, վիզ, ճիտ, ծոծրակ», 4. «գին, վճար», 5. «վաճ, արհեստ», 6. «խոսել», 7. «գիշերել, քնել», 8. «հագնել», 9. «սիրել, ցանկանալ, ընտրել», 10. «գլորել, պատել, ծոել», 11. «պատռել, ճանկռել, քերծել», 12. «այրել, տաք», 13. «բարձրացնել», 14. «հող, գետին», 15. «ճնշել, սեղմել, փակել, ծածկել», 16. «տեսնել», 17. «քայլել, գնալ», 18. «մագ, բուրդ», 19. «գառ, խոյ», 20. «գայլ», 21. «գարուն»: 22. «հյուսել» և այլն¹:

Սրանցից առաջին չորսին անդրադարձել ենք վ սկզբնահնչյունի հ.-ե. ծագմանը նվիրված մեր երկու հոդվածներում²:

Սույն հոդվածում կանդրադառնանք 5-6-րդ արմատներին: Բայց մինչ այդ հիշեցնենք հայերեն վ սկզբնահնչյունի հ.-ե. ծագման վերաբերյալ մեր տեսակետը:

Տողերիս հեղինակի հիշյալ հոդվածներում փորձ է արվել փարատելու այն նախապաշարումը, որ եթե հայերենում բառը սկսվում է վ-ով, ուրեմն ամենայն հավանականությամբ իրանական փոխառություն է³: Մինչդեռ իրականությունը հետևյալն է: Հ.-ե. ***au(e)-** հնչյունակապակցությամբ սկսվող որոշ բառերի դեպքում ձայնավորից առաջ ***au-** > աւ- անցումից այնքան հետո, երբ այլևս չէր գործում ***u** > գ անցման օրենքը, անկայուն սկզբնաձայնավորն ընկել է, և միջձայնավորային դիրքում գրեթե /վ/ հնչող, իսկ այդժամ բառասկզբում հայտնված ա-ը (այն էլ ձայնավորից առաջ) օրինաչափորեն վերածվել է վ-ի (քանի որ հայերենում բառասկզբում ա չի կարող լինել): Արդյունքում ունենում ենք ***au-** > աւ- > (ա)ւ- > վ- հնչյունական անցման բանաձևը:

Նկատի ունենալով նաև հնարավոր այլ դիրքերը՝ կարող ենք փաստել, որ հ.-ե. բառասկզբի ***au-** [***au-**, ***aw-**] / ***ou-** [***ou-**, ***ow-**] հնչյունակապակցությունը հայերենում զարգացել է առնվազն չորս տարբեր ուղիներով:

¹ Տե՛ս **J. Pokorny**, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*. Bern-München, 1959 (<http://dnghu.org/indoeuropean.html>) (այսուհետ՝ Պոկ.); **S. Nikolaev**, *Database of Indo-European etymology*. — <http://starling.rinet.ru/cgi-in/response.cgi?root=config&morpho=0&basename=\data\ie\piet&first> (այսուհետ՝ Նիկ.), *Wiktionary* (<https://en.wiktionary.org/wiki>) (այսուհետ՝ ՎԲԱ), *Викисловарь* (<https://ru.wiktionary.org/wiki>) (այսուհետ՝ ՎԲՌ); **Հ. Աճառյան**, *Հայերեն արմատական բառարան*, հհ. 1-4, Ե., 1971-1979 (այսուհետ՝ ՀԱԲ); **Գ. Զահուկյան**, *Հայերեն ստուգաբանական բառարան*, Ե., 2010 (այսուհետ՝ ՀՄԲ) և այլն:

² **Հ. Զաքարյան**, *Հայերենի վ- սկզբնահնչյունի հնդեվրոպական ծագման մասին*, // «Հայոց լեզվի պատմական ուսումնասիրության արդի խնդիրներ (գիտական հոդվածների ժողովածու)», Ե., «Գիտություն», 2019, էջ 34-45 (այսուհետ՝ Զաք.-1); **Հ. Զաքարյան**, *Վ- սկզբնահնչյունով հայերեն մի քանի բառերի հնդեվրոպական ծագման մասին*, // «Լեզու և խոսք» էլեկտրոնային հանդես, 2021, թիվ 1 (պատրաստվում է հրապարակման) (այսուհետ՝ Զաք.-2):

³ Տե՛ս, օրինակ, **Հ. Աճառյան**, *Հայոց լեզվի պատմություն*, հ. 1, էջ 318; **Գ. Զահուկյան**, *Հայոց լեզվի պատմություն. նախագրային ժամանակաշրջան*, Ե., 1987 (այսուհետ՝ ՀԼՊ ՆԺ), էջ 557-558; ՀԱԲ, 4, 350, Վտակ:

1. **(a)u-* > **գ-** (ձայնավորից առաջ)՝ **(a)uosio-* > **wosio-* > **g^wosio-* > **գոյ**,
2. **(a)u-* > **ու-** (բաղաձայնից առաջ)՝ **(a)u(e)-l-kh-* > **ulkh-* > **ուղիս** «հեղեղ»,
3. **au-* > **աւ-** (**a* > **ա**-ի պահպանմամբ)՝ **aṣa-n-* > **աւան** (ձայնավորից առաջ), **aulio-* > **աւլի (օղի)** (բաղաձայնից առաջ),
4. **au-* > **av-* > **v-* > **վ-** (**a*-ի ուշ անկմամբ)՝ **aṣa-n-* > **avan-* > **(a)van-* > **van-* > **վան** (ձայնավորից առաջ):

Հ.-Է. **(a)u(e)-* «վա՛յ, ափսոս»

Այս արմատը գիտական աղբյուրներում ներկայացված է տարբերակներով՝ **(o)way-* (ըստ Նիկոլանի) կամ **uai-* (ըստ Պոկոռնու և Ջահուկյանի (տե՛ս ՀԼՊ ՆԺ, 155, 198)): Դրանից սերված տարալեզու բառերի թվում տրված է նաև հայ. **վա՛յ** «վա՛յ, ավա՛դ, ափսո՛ս»⁴ բառը:⁵ Դա միանգամայն համապատասխանում է վերոհիշյալ **u* > **վ** անցման մեր մեկնությանը: Նկատի ունենալով դա, ինչպես և անկայուն սկզբնաձայնավորից հետո **վ** – **ւ** լծորդությունը՝ հ.-է. նույն արմատից կարելի է բխեցնել նաև **աւաղ**, **վա՛յ**, **վա՛շ-վի՛շ** (վո՛ւշ-վո՛ւշ), **վիշտ**, **վայվաղայ**, **վաղվաղկիւն** բառերը:⁶

Աւաղ (աւախ, աւեղ-) «1. վա՛յ, վա՛յ, ափսոս, 2. նիհար, վատուժ, տկար» բառը (որից՝ **աւաղանք** «ողբ, հառաչանլ», **աւաղական** «ողբալի, վշտալի», **աւաղաբեր** «բոթաբեր, գուժաբեր») անհայտ ծագման են համարել Հ. Աճառյանը (ՀԱԲ, էջ 352-353) և Գ. Ջահուկյանը (ՀՄԲ, 98-99): Իմաստից և ձևից ելնելով՝ առաջարկում ենք **աւաղ** <**auā-l-* <**(o)uai-* «ավաղ, ափսոս» ստուգաբանությունը: Մտածելու առիթ է տալիս բառի 2-րդ՝ «նիհար, վատուժ, տկար» իմաստը (ՀԱԲ, 1, 352-353): Խնդիրն այն է, որ Յ. Պոկոռնու բառարանում կա առանձին **uāi-*, **uī-* «թույլ, խեղճ» արմատը (Պոկ., № 2079)⁷, որից կարող էր ծագած լինել նշված 2-րդ իմաստը՝ որպես 1-ինի համանուն: Կամ էլ Պոկոռնու նշած 2-րդ արմատը պետք է համարել 1-ինի իմաստային զարգացում (իմաստային անցման համար հմմտ. **աւաղիկ**, **աւաղուկ** «ավաղելի, խղճալի, եղկելի»⁸, որից մեկ քայլ է մնում մինչև «նիհար, վատուժ, տկար» իմաստը:

⁴ Հայերեն ստուգաբանական բառարաններում այս բառը բացակայում է:

⁵ Այլ լեզուներից կարելի է հիշել՝ հ.հնդ. *uvé*, ավեստ. *vayōi*, *avōi*, *āvōya*, հ.հուն. *ὀά*, *οὐά*, *οὐᾶ*, *οὐαί* «1. ավաղ, վա՛յ, 2. վիշտ, ցավ», լատ. *vāh*, *vae*, ֆր. *ouais*, ալբ. *vaj*, մ.իռ. *fāe*, կիմր. *gwae*, գոթ. *wai*, հ.իսլ. *vei* «վա՛յ», ռուս. *убы*, հ.սլավ. *оубы* «ավաղ», լիտվ. *vaĩ* «վշտանալ, ցավել, տառապել», լատվ. *vaĩdēt* «1. մորմոթել, ցավել, 2. բողոքել», անգլ. *woe* «ցավ, վիշտ» են (Պոկ., № 2078, **uai-*; Նիկ., **(o)way*; ՎԲԱ, *woe*):

⁶ Երբեմն նույն արմատի հետ է կապվում **գալլ** բառը (տե՛ս **H. Martirosyan**, *Etymological dictionary of the Armenian inherited lexicon*. — «Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series, Volume: 8», Brill, 2008, էջ 591), որին այլ մեկնություն են տվել Աճառյանը, Մեյեն, Պոկոռնին ևն (ՀԱԲ, 1, 511-512):

⁷ Փակագծերում նշված են Յ. Պոկոռնու բառարանի առցանց տարբերակի բառահոդվածների հերթական համարները:

⁸ Տե՛ս **Ս. Մալխասեանց**, *Հայերեն բացատրական բառարան*, հհ. 1-4, Ե., 1944-1945 (այսուհետ՝ Մալխ.), հ. 1, էջ 291:

Վա՛խ (որից՝ **ախուվախ** «վայվայ») բառը (Մալխ., 4, 288) բացակայում է ստուգաբանական բառարաններում: Այս ձայնարկությունը **վա՛յ**-ի հոմանիշն է: Ձևային առումով էլ հարում է **աւաղ** հոմանիշին: Ուստի կարելի է առաջարկել **վա՛խ** <*վա՛ղ <*(o)uā-l- <*(o)uāi- «ավաղ, ափսոս» ստուգաբանությունը (**ղ** – **խ** անցման համար հմմտ. *ածուղ* – *ածուխ*, *սանդուղ* – *սանդուխ*, *գազաղ* – *գազախ*, *խողովել* – *խոխովել*, *ջնջղել* – *ջնջխել* են):

Վա՛շ-վի՛շ 2 (վո՛ւշ-վո՛ւշ) (ափսոսանքի, վշտի բացականչություն, որից՝ **վաշվշոց** «ախուվախ, հեծեծանք, ողբ» (Մալխ., 4, 300, 352)) ձայնարկությունը ստուգաբանական բառարաններում չկա: Արմատը **վայ**-ի և **վախ**-ի տարբերակ է՝ *(o)uā-k'w-՝ այլ (**շ** < *k'w) աճականով և ձայնդարձի այլ աստիճաններով (ա/ր/ու < *ā/ē/ō):

Վիշտ «հոգեկան ցավ՝ կսկիծ՝ տառապանք» բառը Հ. Աճառյանը և Գ. Ջահուկյանը, հետևելով Հյուբշմանին և Բեյլիին, համարել են փոխառություն պահլավերեն ենթադրյալ *višt ձևից (ՀՄԲ, 4, 342, ՀՄԲ, 712): Իմաստային առումով հիմնվելով հիշյալ հ.-ե. *(o)uāi- արմատից սերված և «վիշտ» նշանակող այլալեզու բառերի վրա (տե՛ս վերը՝ ծան. 5), իսկ ձևային առումով՝ **վի՛շ 2 (վա՛շ, վո՛ւշ)** ձայնարկության վրա՝ առաջարկում ենք **վիշտ** <*(o)uē-k'w-d- <*(o)uāi- «ավաղ, ափսոս» ստուգաբանությունը:

Վայվաղայ (վաղվաղայ⁹) «կոծ, աւաղանք, վա՛յ» բառը Հ. Աճառյանը չի ստուգաբանել (ՀՄԲ, 4, 300), Գ. Ջահուկյանը համարել է բնաձայնական կազմություն (ՀՄԲ, 703): *Վայ+վաղ+այ* բաղադրության մեջ առկա է վերոհիշյալ *վա՛յ* արմատը: Երկրորդ՝ **վաղ** արմատը ակնհայտորեն կապված է *վա՛խ*, *վա՛յ*, *աւա՛ղ* բառերի հետ, և դրա համար առաջարկում ենք **վաղ** <*(o)uā-l- <*(o)uāi- «ավաղ, ափսոս» ստուգաբանությունը: Բառի երկրորդ տարբերակը կրկնավոր է այդ նույն *վաղ* արմատից: Իսկ *-այ* վերջածանցի համար հմմտ. *առ-արկ-այ*, *հիմ-այ*, *արք-այ*, *ան-ուղղ-այ*, *ան-զգ-այ* են¹⁰:

Վաղվաղկիւն «լացի՝ ողբի ձայն» անստույգ բառը համարվել է անհայտ ծագման (ՀՄԲ, 4, 298, ՀՄԲ, 702), չնայած Գ. Ջահուկյանը համեմատել է *վայվաղայ* բառի հետ (ՀՄԲ, 703): Եթե սա *վաղվաղայ*-ի հիմքի *վաղվաղիւն* հնարավոր ածանցյալի սխալագրությունը չէ, ապա կարելի է ենթադրել *վաղվաղ+կ+իւն* կազմություն, որտեղ *-կ-*ն կա՛մ սղված *-ուկ* ածանցն է (հմմտ. *եղ-ուկ*, *ճարճատ-ուկ*, *ծվծվ-ուկ*, *խոնչ-ուկ*, *ճայթ-ուկ* են), կա՛մ սաստկական մասնիկ է (հմմտ. *սահմո-կ-ել*, *թնծ-կ-ալ*, *ործ-կ-ալ*, *փոթ-կ-ալ*, *պոռթ-կ-ալ* են) (**-իւն** ածանցի համար տե՛ս ՀՄԲ, 808):

Այս շարքին կարելի է ավելացնել նաև **գեր, ուլուլալ** և մի քանի այլ բառեր:

Գեր «ողբ, լաց, կոծ» բառը Գ. Ջահուկյանը հարցականով համարել է փոխառություն իրանական աղբյուրից (ՀՄԲ, 156), սակայն Հ. Աճառյանը նախապես մերժել է այդ կարծիքը՝ հնչյունական անհամապատասխանության և այլ նկատառումներով

⁹ Սրա բարբառային տարբերակն է **վալվալայ** «1. ավաղանք, վայնասուն, աղմուկ-աղաղակ, 2. իրարանցում, խառնաշփոթ» բառը (տե՛ս *Հայոց լեզվի բարբառային բառարան*, հհ. Ա-Է, Ե., 2001-2012 (այսուհետ՝ ՀԼԲԲ), հ. 2, էջ 11):

¹⁰ Տե՛ս նաև *Հայոց լեզվի պատմական քերականություն*, հ. 2, Ե., 1975, էջ 88-89 (այսուհետ՝ ՀԼՊԲ):

(ՀԱԲ, 1, 538-539): Վ – q լծորդությունը նկատի ունենալով և իմաստից ելնելով՝ առաջարկում ենք **գեր** <*ye-r- <*(o)uai- «ավաղ, ավստս» ստուգաբանությունը:

Ուլուլալ «լալ, ողբալ» բառի արմատը ևս կարելի է բխեցնել նույն արմատից՝ ***ուլ-** <*u-l- <*(a)u(e)- «վա յ, ավստս» ստուգաբանական բանաձևով: Մակայն ընդունված է դրա ***ուլ-** <*ōl- <*el- (h.-է. բնաձայնական արմատ) ստուգաբանությունը (ՀԱԲ, 3, 593, ՀՄԲ, 748): Այս բառի արմատի ձայնդարձային և աճականով տարբերակների ածանցյալներ են **ողող(անք)** «ողբ, լաց» (ՀԱԲ, 3, 555), **ողբ** «լաց ու կոծ» (ՀԱԲ, 3, 553), **աղատել** «ղառն ողբալ» (ՀԱԲ, 1, 122), **եղար (եղեր)** «ողբ, կոծ» (ՀԱԲ, 2, 15), **եղուկ** «ավաղ, ավստս, վա յ» (ՀԱԲ, 2, 22) և այլ բառեր¹¹: Մեր առաջարկած ստուգաբանության դեպքում կապ է հաստատվում **աւաղ** բառի և դրա **եղուկ** հոմանիշի միջև, որի առկա մեկնությունները համարվում են հակասական ու կասկածելի (ՀՄԲ, 215, ՀԱԲ, 2, 22): Իսկ այդ կապի դեպքում բացատրելի է դառնում իմաստային և ձևային անցումը դեպի **եղկելի** «1. ողբալի, թշվառ, 2. նողկալի, զգվելի», **եղկ (եաղք, յախկ)** «թուհ, զգվելի է» (ՀԼԲԲ, Դ, 103), **վախկ** «թուհ, զգվելի է» (ՀԼԲԲ, Զ, 12-13) բառերը: Այլապես անբացատրելի է մնում մանավանդ **վախկ** բառի ծագումը, որի համար առաջարկում ենք ***վաղ-ուկ** <*ua-l- <*(a)u(e)- «վա յ, ավստս» ստուգաբանությունը:

Հ.-է. *(a)u(e)- «խոսել»

Հ.-է. <*(a)u(e)- «խոսել» արմատից¹² հայերենում տարբեր աճականներով կամ ածանցներով սերվել են **աւճ (օճ)** «պատասխան, պատգամ» <*auh-d <*auēd-io- <*auē-d- (ՀՄԲ, 102), **աւետ (աւետ)** «ուրախ լուր, ողջույն» <*auē(i)d- <*auē-d- (ՀՄԲ, 101)¹³, **աւրեր (օրեր)** «անեծք, նզովք, նախատինք» <*au-ro-՝ կրնությամբ (ՀՄԲ, 104), **յուզեմ (ուզեմ յոյզ** արմատից)¹⁴ «1. փնտրել, խնդրել, հարցնել, 2. աղմկել, 3. շփոթել, խռովել» <*Hu-g^{[h]o}-¹⁵, **ոգել** «ասել, խոսել, երգել» <*(u)og^wh- (ՀՄԲ, 599)¹⁶, **գոգել** «ասել, գոչել» <*uog^wh- (*vog^wh-՝ ՀԱԲ, 1, 570, *uog^wh-՝ ՀՄԲ, 165, *Huēg^{[h]o}-՝ Գամկ., 236), **գովել** «ներբողել, հոչակել, բարեբանել, խրախուսել»¹⁷, **գոհ** «շնորհակալ, բավականացած» <*Hu-g^{[h]o}- (Համբ., 24-25),

¹¹ Գ. Ջահուկյանը սրանց է միացրել նաև **ողոքել, աղաչել, աղերսել, աղօթել** «խնդրել» (ՀՄԲ, 602, 35, 36) բառերը՝ որպես h.-է. բնաձայնական *el-/ol- արմատի ածանցյալներ:

¹² Տե՛ս նաև Պոլ., № 133, au-6, auēd- «խոսել», № 2124, uek^w- «խոսել», № 2167, uer-6 «զրուցել, խոսք», Նիկ. *Auk- «ճշալ, լալ», *wek^w- «ասել, պատմել», *wap- «բղավել», *wAit- (-th-) «հայտարարել, դատապարտել», ՎԲԱ, *wek^w- «խոսել, ձայնել, հնչել»:

¹³ Տե՛ս նաև Է. Աղայան, *Բառաբանական և ստուգաբանական հետազոտություններ*, Ե., 1974, էջ 35:

¹⁴ Հ. Աճառյանը և Գ. Ջահուկյանը **յոյզ**-ը Հ. Հյուբշմանի հետևողությամբ համարել են փոխառություն պահլ. ենթադրյալ *yōz- «շարժվել, կռվել» արմատից (ՀԱԲ, 1, 403-404, ՀՄԲ, 169):

¹⁵ Դ. Գամկրելիձե, Բյաչ. Իվանով, *Индоевропейский язык и индоевропейцы*, Тбилиси, 1984 (այսուհետ՝ Գամկ.), էջ 803:

¹⁶ Հ. Աճառյանն այս բառը համարել է հավաստի ստուգաբանություն չունեցող (ՀԱԲ, 3, 549):

¹⁷ Վ. Համբարձումյան, *Հայերենի բառաբանական և ստուգաբանական ուսումնասիրություններ*, Ե., 2012 (այսուհետ՝ Համբ.), էջ 24-25: Ի դեպ՝ Հ. Աճառյանը և Գ. Ջահուկյանը **գով**- արմատը համարել են փոխառություն իրանական ենթադրյալ *gōv- «գովել» ձևից (ՀԱԲ, 3, 582-583, ՀՄԲ, 554): Վ.

գոչել «բղավել» <*uok^w-io- <*ue-k^w- (Պոկ., № 2124, քե^w- «խոսել», ՀՄԲ, 168)¹⁸ և այլ բառեր:¹⁹ Նկատի ունենալով **գ-ւ-վ** լծորդությունը՝ առաջարկում ենք նույն արմատից բխեցնել նաև **վեպ, վեգ, վեճ, վիճակ, վճիռ, վարկ, վկայ, վանկ (վանգ)** և այլ բառեր:

Վեպ «գրույց, պատում» բառը Գ. Ջահուկյանը կասկածով համարել է փոխառություն հին հուն. *φῆπος*-ից, որն էլ ծագել է հ.-ե. *ueku- «խոսել» արմատից (ՀՄԲ, 710): Այդ կարծիքը, սակայն, որ ավելի վաղ հայտնել են Մյուլլերը և այլք, Հ. Աճառյանը հավաստի չի համարել և իր կողմից այլ բան չի առաջարկել (ՀՄԲ, 4, 336): Խնդիրն այն է, որ հունարենի *ε*-ն հայերենում պիտի տար ոչ թե է, այլ ե: *է*-ն համապատասխանում է հուն. *η*-ին²⁰: Իսկ **վեպ** բառը վերոհիշյալ *ay- > աւ- > (ա)ւ- > վ- բանալիով կարելի է անմիջականորեն բխեցնել հ.-ե. *(a)uei-b- <*(a)u(e)- «խոսել» նախաձևից:

Վեգ «վեճ, կազ, բանակոծիվ» բառը Հ. Աճառյանը և Գ. Ջահուկյանը համարել են փոխառություն իրանական աղբյուրից՝ պիլ. ենթադրյալ *veg «հարված, զարկ» ձևից (ՀՄԲ, 4, 334-335, ՀՄԲ, 710): Նկատի ունենալով, որ վեճը բանակոծիվ է, այսինքն՝ խոսքով կոծիվ՝ առանց մարմնական ուժ կիրառելու, առանց հարվածների, նաև այն, որ *uek^w- «խոսել» արմատից սերված բառերի շարքում կա կիմր. gwaethl «վեճ, վիճաբանություն» բառը (Պոկ., № 2124, *uek^w- «խոսել»), իսկ *ay-6 «խոսել» արմատից սերված ձևերի շարքում՝ հ.հնդկ. *vādati* «բանակցել» բառը (Պոկ., № 133, *ay-6 «խոսել»), հնարավոր ենք համարում **վեգ** բառի ծագումը նույն արմատի *(a)uei-g^wh- տարբերակից (*g^wh աճականով):²¹ «Խոսք > վեճ» իմաստային անցման համար հմմտ. ռուս. *ссора* «վեճ, զժտություն» < հ.-ե. *swer- «խոսել, հնչել, հայհոյել, աղոթել» (ՎԲՌ, *ссора*), անգլ. *brawl* «1. աղմկալի վեճ, աղմկոտ կոծիվ, 2. կարկաչուն, խոխոջուն», որ կապ ունի դան. *bralle* «խոսել, զրուցել, շաղակրատել» բառի հետ (ՎԲԱ, *brawl*):

Վեճ «բանակոծիվ, տարաձայնություն» բառը, որ նախորդի հոմանիշն է, Հ. Աճառյանը չի ստուգաբանել (ՀՄԲ, 4, 335): Գ. Ջահուկյանը համարել է փոխառություն

Համբարձումյանը հստակ նախաձև չի ներկայացրել (նույն տեղում), ուստի առաջարկում ենք *(a)uo-g'- >**գով**- ստուգաբանական բանաձևը:

¹⁸ Հ. Աճառյանը **գոչել**-ը համարել է բնաձայնական բառ՝ մերժելով սկզբնապես Հյուբշմանի, Մեյերի և այլոց առաջարկած վերոհիշյալ ստուգաբանությունը (ՀՄԲ, 1, 580):

¹⁹ Այլ լեզուներից կարելի է հիշել՝ հուն. *αὔε* «ճիչ», լիտվ. *vadinù, vadinti* «կանչել, ճչալ» (Պոկ., № 133, *ay-6, *ayed-), հ.հնդկ. *vākti, vīvakti* «խոսել», *vandate, -ti* «գովք, գովաբանել, մեծարանք», *vandanam* «1. գովաբանություն, 2. գին, մրցանակ, 3. ողջույն», *vandāru-* «գովերգել, գովել», հուն. *ἔπος* «պատում, խոսք», *ὕδω*, *ὕδω* «գովերգել, փառաբանել», լատ. *vox, vōcis* «ձայն», հ.իռլ. *foccul* «խոսք», հ.իսլ. *ōmun* «ձայն», ն.իսլ. *ōmur* «բարձրաձայն», անգլ. -սաքս. *wōm(a)* «աղմուկ», իռլ. *huk-* «աղաչել», թոխ. *A wak, B wek* «ձայն» (Պոկ., № 2124, *uek^w-), հուն. *εἶπω* «պատմել», գոթ. *wrōhs*, «ճառ, խոսք», *waurd* «բառ», լատ. *verbum*, հ.բ.գերմ. *wort* «խոսք, բառ», լիտվ. *vārdas* «ախուն», ռուս. *врать* «ստել, խաբել» (Պոկ., № 2167, *uer-6), կելտ. *wek^wos, ավր. *ves* «ասել» (ՎԲԱ, *wek^w-), անգլ. *word* «1. բառ, խոսք, 2. լուր, 3. հրահանգ, հրաման» (ՎԲԱ, *word*) ևն:

²⁰ Հմմտ. *կուրկտ* < *κοῦρήτες* «քուրմ» (ՀՄԲ, 2, 666), *Կորկտ* < *Κόρης* (հատկանուն) (ՀՄԲ, 2, 647), բայց՝ *կերատ* < *κεράτιον* «մի կշռաչափ» (ՀՄԲ, 2, 577), *Հերսկտ* < *Ἑρμής* (հատկանուն) (ՀՄԲ, 3, 88) ևն:

²¹ Տե՛ս նաև Համբ., 42, որտեղ դիտարկված է ոչ միայն **վեգ**, այլև դրա հոմանիշ **յոյգ** բառի ծագումնաբանական առնչությունը հ.-ե. հիշյալ *ay- «խոսել» արմատին՝ առանց հստակեցնելու հայերեն բառերի բուն նախաձևերը (երկրորդի համար կարող էր լինել՝ **յոյգ** < *ոյգ < *(e)u-g^wh- < *(a)u(e)- «խոսել»):

իրանական աղբյուրից՝ համեմատելով **վեգ** և ավ. *vaēya «հարված, զարկ» բառերի հետ (ՀՄԲ, 710): Չկրկնելով **վեգ** բառի համար ասվածը՝ առաջարկում ենք **վեճ** <*(a)uei-d-io-ստուգաբանությունը (*d աճականով և *-io ածանցով, որի մասին տե՛ս ՀԼՊ ՆԺ, 231):

Վիճակ «1. վիճելի խնդրի լուծումը պատահականությամբ, 2. բախտ, 3. իրադրություն, 4. ժառանգության բաժին, 5. հողաբաժին, 6. թեմ» բառի իմաստները հուշում են, որ սա **վեճ** բառի ածանցյալն է (վեճ+ակ): Մինչդեռ Հ. Աճառյանը Հ. Հյուբշմանի հետևողությամբ համարել է փոխառություն պահլ. *vāčak* (*vēčak*) կասկածելի ձևից (ՀԱԲ, 4, 340): Գ. Զահուկյանը համաձայն է այդ կարծիքին (ՀԱԲ, 711): Պետք է հաշվի առնել նաև, որ այս բառը հայերենում շատ տարածված և իմաստաբանորեն զարգացած է, որ հավելյալ փաստարկ է բնիկ լինելու օգտին:

Վճիռ (վճուրք) «1. վեճը լուծող որոշում, 2. դատաստան, մեղադրանք, 3. հրաման» բառը Հ. Աճառյանը համարել է փոխառություն պիլ. vičir բառից (ՀԱԲ, 4, 346): Գ. Զահուկյանը կրկնել է նույնը (ՀՄԲ- 713): Սակայն իմաստը և ձևը հուշում են, որ **վճիռ**-ը համարմատ է **վեճ** բառին: Այս և հարակից իմաստներով այլալեզու բառերից հիշենք՝ հ.սլավ. vaditi «մեղադրել», vada «մեղադրանք, զրպարտություն», թռիս. A watk-, AB wätk-, B yaitk- «հրաման» (Պոկ., № 133, *aǔ-6, *aǔed- «խոսել»), գոթ. wrōhjan «մեղադրել», ավեստ. urvāta- «որոշում», հ.հնդկ. vrata- «հրահանգ» (Պոկ., № 2167, ǵer-6 «զրուցել, խոսք»): Ուստի **վճիռ** բառի համար առաջարկում ենք *(a)ǵē-d-io- (<*վիճ-) նախաձևը՝ **-իռ** ածանցով (**-իռ/-ուռ** ածանցի համար հմմտ. *կնճիռ, բնդիռ, ծակուռ, ճմուռ, ակնուռ, ճապուռ* են) (տե՛ս նաև ՀԼՊՔ, էջ 87-88): «Խոսք – վճիռ» իմաստային անցման համար հմմտ. *ռուս. приговор* «վճիռ» բառը, որի արմատն է *говор* «խոսք, զրույց», տե՛ս նաև ՎԲԱ, word:

Վարկ «1. համարում, համբավ, 2. կարծիք, ենթադրություն, 3. որոշում, վճիռ» բառը (որից՝ վարկած «գիտական ենթադրություն») Հ. Աճառյանը չի ստուգաբանել (ՀԱԲ, 4, 322): Գ. Ջահուկյանը նախապես մտցրել է որպես բացառություն վ-ով սկսվող բնիկ հայերեն բառերի շարքը՝ վարկ «հեղինակություն, կարծիք» <*uer-k- «ասել, հանդիսավոր խոսել»²², սակայն հետագայում համարել է փոխառություն իրանական աղբյուրից՝ առանց իրանական սկզբնաձև նշելու և ընդամենը կասկածով ենթադրելով միջնորդավորված ծագում հ.-ե. *uer- «նկատել, ուշադրություն դարձնել» արմատից (ՀԱԲ, 707): Կարծում ենք՝ Գ. Ջահուկյանի նախկին կարծիքը միանգամայն ընդունելի է: Նա իր այդ կարծիքից հրաժարվել է վերոհիշյալ նախապաշարման հետևանքով: Ուստի առաջարկում ենք վարկ <*(a)uə-r-g^w- <*(a)u(e)- «խոսել» ստուգաբանական բանաձևը:

Վկայ «1. ականատես, 2. հաստատող, հավաստիացնող, ցուցմունք տվող, 3. ապացույց, երաշխիք, 4. նահատակ» բառը Հ. Աճառյանը համարել է փոխառություն պիլ. *vīkay ենթադրյալ ձևից, որի kay արմատը նշանակում է «բաժանել, անջատել» (ՀԱԲ, 4, 344): Չնայած իմաստը հեռու է, բայց Գ. Զահուկյանը համաձայն է դրան (ՀՄԲ,

²² Տե՛ս Գ. Ժաուկյան, *Очерки по истории дописьменного периода армянского языка*, Е., 1967, (սյունիքի Ջսիւն.) էջ 267:

712): Մինչդեռ վկայությունը ականատեսի խոսքն է, ցուցմունքը, որի օգնությամբ վճիռներ են կայացվում վիճելի դեպքերի վերաբերյալ: Այս և հարակից իմաստներով այլալեզու բառերից հիշենք՝ հ.իսլ. *váttir* «վկայություն, ցուցմունք», *vátta* «վկայել, հաստատել», իեթ. *huek-*, թոխ. *A wak, B wek* «երդվել» (Պոկ., № 2124, **uek^w*- «խոսել»): Ուստի կարծում ենք, որ **վկայ** բառը կարող էր անմիջականորեն ծագել հ.-ե. **(a)u(e)-* «խոսել» արմատի **(a)uē-g^w*- (<*վիկ-) տարբերակից՝ **g^w* աճականով և **-այ** ածանցով (ածանցի համար տե՛ս վերը՝ *վայվաղայ* բառի առիթով):

Վանկ (վանգ) «1. հնչյուն, ձայն, հեզ, 2. մեղեդի» բառը (որից՝ **վանգել** «հնչել», **վանգիւն** «սրնգի հնչյուն»²³) Հ. Աճառյանը և Գ. Ջահուկյանը Հ. Հյուբշմանի հետևողությամբ համարել են փոխառություն իրան. (պահլ.) *vāng* «ձայն, աղաղակ» ձևից (ՀԱԲ, 4, 304, ՀՄԲ, 703): Թվում է անառարկելի: Այնուամենայնիվ այս բառը, ինչպես նկատել են Տերվիշեանը (ՀԱԲ, 4, 304), Վ. Համբարձումյանը (Համբ., 41), կարող է համարմատ լինել *գոչել, գոգել, ոգել* և այլ բառերի: Կարծում ենք՝ իրոք **վանկ (վանգ)**-ը հ.-ե. <*(a)u(e)- «խոսել» արմատի **(a)uə-n-g^w(h)*- տարբերակի (ստորին ձայնդարձով, ***n** և ***g^w** կամ ***g^wh** աճականներով) անմիջական ժառանգն է: «Խոսք – վանկ» իմաստային անցման համար հմտ. ռուս. *слог* «1. վանկ, 2. խոսելակերպ, 3. խոսք, լեզու» (ՎԲՌ, *слог*): Բառավերջի **գ – կ** անցման համար հմտ. *գանգ – գանկ* «կառափ», *մանգ – մանկ* «խորամանկ», *բանգ – բանկ* «խելառ խոտ» են):

Այս շարքին կարելի է ավելացնել նաև **գանգիւն, գանգատ, գանչ, գնչել, գարգաչել, գոռալ, գժալ, գժիռ, գժտվել, գժղմ(ն)իլ, գոյժ, գոյշ, աւաչ** և մի շարք այլ բառեր:

Գանգ(իւն) «ձայն, հնչյուն, վանգիւն» բառը Հ. Աճառյանը և Գ. Ջահուկյանը համարել են բնաձայնական կազմություն (<ՀԱԲ, 1, 515-516, ՀՄԲ, 149): Բայց նկատի ունենալով **վ – գ** լծորդությունը՝ ակնհայտ է դառնում **վանգ(իւն)** հոմանիշի հետ նույնարմատ լինելը: Հետևաբար առաջարկում ենք **գանգ** «ձայն» <**uə-n-g^wh*- <*(a)u(e)- «խոսել» ստուգաբանությունը: Այս նույն արմատից են սերված **արձագանգ** «ձայնի անդրադարձ» (ՀՄԲ, 1, 323-324) և **գանգաչ** «հնչյուն, ձայն (գանգակի)»²⁴ բառերը (**-աչ/-ոչ** ածանցի համար հմտ. *շառ-աչ, բառ-աչ, կառ-աչ, հառ-աչ, ճան-աչ, գոռ-ոչ, խոռ-ոչ* են):

Գանգատ «տրտունջ, բողոք» բառը նույնպես կարող է կազմված լինել **գանգ** «ձայն» արմատից՝ **-ատ** ածանցով (հմտ. *պաղ-ատ-ել, հաստ-ատ, արմ-ատ, աղք-ատ, փին-ատ, կտավ-ատ, հուրհր-ատ-ել, հր-ատ* «խարույկ» են (տե՛ս նաև ՀՄԲ, 800)): Այս բառի մասին Հ. Աճառյանը գրել է. «անշուշտ կրկնաւոր է, բայց պարզ արմատը յայտնի չէ» (ՀԱԲ, 1, 515): Իսկ Գ. Ջահուկյանն այս բառը կասկածով կապել է հ.-ե. **ghan*- «բերանը լայն բաց անել, հորանջել» արմատի հետ (ՀՄԲ, 150), որ այնքան էլ համոզիչ չէ:

²³ Այլ լեզուներից հմտ. հ.հնդկ. *vāditram* «նվագարան, երաժշտություն», հուն. *ῥυμος* «մեղեդի, երգեցողություն», *ἀ(ε)ῖδω* (ատտ. *ᾄδω*) «երգել», *ἀ(ο)ιδή* (ատտ. *ὀδή*) «երգեցողություն», *ἀοιδός* «երգիչ», *ἀοιδμος* «երգել», *ἀ(η)δών* «առիակ» (Պոկ., № 133, **au*-6, **aued*-):

²⁴ **Գանգաչ**-ը Հ. Աճառյանը համարել է կրկնավոր կազմություն՝ ***գաչ** բնաձայնական հիմքից (ՀԱԲ, 1, 515): Գ. Ջահուկյանը համաձայն է դրան (ՀՄԲ, 149-150):

Գանչ «հնչում, ձայն» արմատը Հ. Աճառյանը և Գ. Ջահուկյանը համարել են բնաձայնական կազմություն (ՀԱԲ, 1, 518, ՀՄԲ, 150), ինչպես և **կանչ, կոչ, գոչ** և այլ հոմանիշներ: Գ. Ջահուկյանը ավելի քիչ հավանական է համարել կապը հ.-ե. *kan- «երգել, հնչել» արմատի հետ (նույն տեղում): **Գ -կ** լծորդությամբ փաստորեն ունենք մի շարք հոմանիշներ՝ **գանչ - կանչ, գոչել - կոչել, գնչել - կնչել, գոռոչ - կոռոչ, զարգաչել - կարկաչել, գրգրալ - կոկոռալ, գլգլալ - կլկլալ** (բրբռ.), **գրգտել - կրկտել** «կրճտացնել», **գրգմիլ - կարկամել, գոճակ - կոճակ** «մի ծաղիկ», **գեշ - կեշ** (բրբռ.) ևն: Սրանց **գ**-ով ձևերը մեծ մասամբ հնացած են, իսկ **կ**-ով ձևերը՝ երբեմն բարբառային, հետևաբար կարելի է ենթադրել, որ **կ**-ով տարբերակները ավելի ուշ շրջանի ներհայերենյան զարգացումներ են, և հ.-ե. նախաձև պետք է վերականգնել **գ**-ով ձևերի համար, իսկ այդ նախաձևը ամենայն հավանականությամբ *(a)u(e)- «խոսել» արմատն է: Ուստի առաջարկում ենք **գանչ** <*uō-n-k^w-io- <*(a)u(e)- «խոսել» ստուգաբանությունը:

Գնչել «1. ճղճղալ (խոճկորը), 2. կակազել, թոթովել, թլվատ խոսել» բառը (որից՝ **գնչուտ, գնչ(ն)ոտ** «կակազ, թլիկ, թոթովախոս», **գնչու** «1. կակազ, 2. բռշա») Հ. Աճառյանը և Գ. Ջահուկյանը համարել են բնաձայնական կազմություն (ՀԱԲ, 1, 568, ՀՄԲ, 164): Ձևից և իմաստից ելնելով՝ առաջարկում ենք **գնչել** <*uō-n-k^w-io- <*(a)u(e)- «խոսել» ստուգաբանությունը:

Գոռալ «գոչել, բղավել, բռռալ, ձայնել» բառը (որից՝ **գոռեղ** «իշամեղու», **գոռոչ**²⁵ «բղավոց, գոչուն») Հ. Աճառյանը համարել է բնաձայնական կազմություն (ՀԱԲ, 1, 580-581): Գ. Ջահուկյանը կասկածով կապել է հ.-ե. *ghor-s-՝ *gher- բնաձայնական արմատի հետ (ՀՄԲ, 168): Սա էլ հավանական վարկած է, սակայն նկատի ունենալով վերոհիշյալ **գոգել** «ասել, գոչել», **գոչել** «բղավել» և այլ հոմանիշ բառերի ստուգաբանությունը՝ առաջարկում ենք այլ վարկած՝ **գոռ-ալ** <*uō-r-s- <*(a)u(e)- «խոսել» ստուգաբանական բանաձևով: Այս նույն նախաձևից թերևս պետք է բխեցնել նաև **բոռալ** հոմանիշը (Մալխ., 1, 386)՝ նկատի ունենալով Գ. Ջահուկյանի այն կարծիքը, թե հայերենում հնարավոր է նաև *u < r անցում (օրինակ՝ **բաղձ-ալ** <*uel-d- <*(a)uel «ցանկանալ, ընտրել»՝ **գեղձալ** «ցանկանալ, ըղձալ» բառին զուգահեռ)՝ որպես շեղում *u < q օրինաչափությունից (Ջահ., էջ 269-270): Նույն կերպ կարելի է *au(e)- «խոսել» արմատի հետ կապել նաև **բղալել** «գոռալ», **բաչիւն** «կենդանական ձայն», **բառաչ** «կովի ձայն», **բնչել, բչել (բջել)** «բառաչել», **բոմբիւն (բմբիւն)** «դրոյդուն, պայթյուն, թմբուկի ձայն», **բոռ(եխ)** «գոռեխ, որձ մեղու» բառերը: Այս շարքից է նաև **բոկոկ** «ճոռոմ, ճարտարախոս» բառը (Ջահ., 270): Այս **գ - բ** լծորդությունը թերևս կարելի է բացատրել հնագույն բարբառային տարբերակմամբ:

Գարգաչել «հիմար-հիմար խոսել, ցնդաբանել» բառը Հ. Աճառյանը և Գ. Ջահուկյանը համարել են կրկնավոր կազմություն՝ փաստորեն վերոհիշյալ ***գաչ** բնաձայնական

²⁵ Այս **գոռ-ոչ** մեկնությունը Գ. Ջահուկյանին է (ՀՄԲ, 169) (**-աչ/-ոչ** ածանցի համար տե՛ս վերը՝ **զանգաչ** բառի առիթով): Հ. Աճառյանը համարել է բնաձայնական կազմություն՝ **գոչ** արմատի սաստկականը (հմմտ. **շաչ - շառաչ**) (ՀԱԲ, 1, 580-581): Մեզ ավելի համոզիչ է թվում Գ. Ջահուկյանի կարծիքը:

հիմքից (ՀԱԲ, 1, 521, ՀՄԲ, 151): Սակայն վերոհիշյալ **գանգաչ** բառի օրինակով առաջարկում ենք **գարգ-աչ-ել** <*yō-r-g^{wh}- <*(a)y(e)- «խոսել» ստուգաբանությունը: Նկատի ունենալով հիշյալ **գ – ք** լծորդությունը՝ այս բառի տարբերակ պետք է համարել **բարբա(ն)ջել** համանիշը (**ն**-ի ոչ պարտադիր հավելումով և **չ – ջ** անցմամբ, հմմտ. *աւաչ – աւաջ, կարկաչ – կարկաջ* են), որը Հ. Աճառյանը համարել է կրկնավոր՝ ***բա(ն)ջ** բնաձայնական հիմքից (ՀԱԲ, 1, 419-420): Գ. Ջահուկյանը համաձայն է դրան (ՀՄԲ, 149-120):

Գժալ «աղաղակել, գոռալ, ճչալ» բարբառային բառը (ՀԼԲԲ, Ա, 242), որ չկա ստուգաբանական բառարաններում, ձևով հեռու չէ **գոչել, գոգել** հոմանիշներից և կարող է ունենալ ***գուժ-** <*yō-g^{wh}- նախաձևը՝ հ.-ե. *(a)y(e)- «խոսել» արմատից:

Գժիռ «դաժան՝ ծանր (խոսք)» բառը անհայտ ծագման են համարել Հ. Աճառյանը (ՀԱԲ, 1, 554) և Գ. Ջահուկյանը (ՀՄԲ, 160): Սրա արմատի նախաձևը նույնը կլինի, ինչ նախորդինը՝ ***yō-g^{wh}- (-իռ** ածանցի համար տե՛ս վերը՝ **վճիռ** բառի առիթով):

Գժտվել «վիճել, ընդհարվել, տարաձայնություն ունենալ» բառը, որ հոմանիշ է **վիճել** բառին, անհայտ ծագման են համարել Հ. Աճառյանը (ՀԱԲ, 1, 554) և Գ. Ջահուկյանը (ՀՄԲ, 160): Սրա համար կարելի է ենթադրել ***գուժտ-** <*yō-g^{wh}-d- նախաձևը, որ նախորդ դեպքից տարբերվում է *d աճականի առկայությամբ: Գ. Ջահուկյանը ենթադրել է, որ այս բառը կարող է կապ ունենալ **գժղմ(ն)իլ** բառի հետ (նույն տեղում):

Գժղմ(ն)իլ «խոժոռվել, գայրանալ» բառը նույնպես անհայտ ծագման են համարել թե՛ Հ. Աճառյանը (ՀԱԲ, 1, 553-554), թե՛ Գ. Ջահուկյանը (ՀՄԲ, 160): Կարելի է կարծել, որ սա բարդ բառ է, որի երկրորդ բաղադրիչը **ղեմ(ք)**-ն է, այսինքն՝ բառը նշանակում է «դաժան դեմք ընդունել»: Այդ դեպքում առաջին բաղադրիչը կնույնանա վերոհիշյալ **գժիռ** «դաժան» բառի արմատին՝ ***գուժ-** (<*yō-g^{wh}- նախաձևից):

Գոյժ «1. բոթ, վատ լուր, 2. ողբ, լաց ու կոծ» բառը Հ. Աճառյանը չի ստուգաբանել (ՀԱԲ, 1, 577): Գ. Ջահուկյանը կասկածով ենթադրել է իրանական փոխառություն՝ «բայց բուն աղբյուրը չի հավաստված» վերապահությամբ (ՀՄԲ, 167): Այս բառի առաջին և հիմնական իմաստը կապվում է վերոհիշյալ **աւետ** «բարի լուր» բառի հետ (իմաստի շրջմամբ), իսկ ձևը՝ **գժալ, գժիռ, գժտվել, գժղմնիլ** բառերի ***գուժ-** արմատի հետ: Ուստի առաջարկում ենք **գոյժ** <*yoi-g^{wh}- <*(a)y(e)- «խոսել» ստուգաբանությունը:

Բաւթ (բօթ) «գույժ» բառը ցայժմ համարվել է անհայտ ծագման (ՀԱԲ, 1, 494, ՀՄԲ, 123): Վերոհիշյալ **գ – ք** լծորդությունը նկատի ունենալով՝ այս բառը ևս կարելի է հ.-ե. նույն արմատից բխեցնել, ինչ **գոյժ** հոմանիշը: Ուստի առաջարկում ենք **բաւթ** <*բաթ <*yō-t- <*(a)y(e)- «խոսել» ստուգաբանությունը՝ **ւ**-ի հավելմամբ (հմմտ. *մա(ւ)տ, հա(ւ)տել*):

Գոյշ «1. խոսք, լուր, տեղեկացում, ահազանգ, 2. չլինի թե» բառը (որից՝ **գուշել** «ասել, տեղեկացնել, հուշել, ահազանգել», **գուշակ** «1. ապագան պատմող, կանխատեսող, մարգարե, 2. ազդարար, հուշարար», **գուշակել** «1. մարգարեանալ, 2. հայտնել, լուր տալ, 3. մատնել», **գգոյշ** «շրջահայաց, ուշադիր, երկյուղած») Հ. Աճառյանը Հ. Հյուբշմանի հետևողությամբ, սակայն կասկածով համարել է «իբր» իրանական փոխառություն՝ նկատի ունենալով մ.պարսկ. gūš «լսել, ականջ դնել», հ.պարսկ. gauša «ականջ» բառերն

ու դրանց ածանցյալները (ՀԱԲ, 1, 578): Գ. Ջահուկյանը կրկնել է նույնը՝ առանց որևէ վերապահության (ՀՄԲ, 167): Հ. Աճառյանը «իր» բառը գործածել է նաև **գուշակ** բառահոդվածում (ՀԱԲ, 1, 596)՝ հուշելով, որ ինքը համոզիչ չի համարել Հյուբշմանի ստուգաբանությունը: Իսկապես, **գոյշ**-ը իրականում կապված է «ասել, խոսել», այլ ոչ թե «լսել, ունկնդրել» իմաստի հետ: Ուստի առաջարկում ենք **գոյշ** <*uoi-kʷ- <*(a)u(e)- «խոսել» ստուգաբանությունը:

Աւաշ (աւաջ) «ձայն, մրմունջ, երգ, մեղեդի» բառը Հ. Աճառյանը և Գ. Ջահուկյանը Հ. Հյուբշմանի հետևողությամբ համարել են փոխառություն իրան. (պահլ.) āvāč «ձայն» ձևից (ՀԱԲ, 4, 304, ՀՄԲ, 703): Թվում է անառարկելի: Սակայն հատկապես **վանկ** բառի հետ իմաստային կապը հիմք է տալիս **աւաշ** բառը ևս համարելու հ.-է. *(a)u(e)- «խոսել» արմատի *auə-kʷ-io- տարբերակի (ստորին ձայնդարձով, *kʷ աճականով և *-io- ածանցով) անմիջական ժառանգը (ձևի առումով հմմտ. **գոյշ**): Հնարավոր է ենթադրել նաև **աւ** <*au- արմատ՝ **-աշ** ածանցով (որի մասին խոսվել է վերը՝ *գանգաշ* բառի առիթով):

Բանալի բառեր – *հայոց լեզու, հնդեվրոպական նախալեզու, ստուգաբանություն, արմատային տարբերակներ, աճական, ածանց, ձայնդարձ, սկզբնահնչյուն, փոխառություն*

Hovhannes Zakaryan – Etymology of Some Armenian Words Derived from PIE Root *(a)u(e)-. – There are some Armenian words considered to be generated from PIE homonymous roots *(a)u(e)- «alas» (**վա՛յ** «woe!, alas!») and *(a)u(e)- «to speak» (**աւետ, աւճ, արեր, ոգել, գոգել, գովել, գոհ, գոչել** etc.). The article, dwelling upon phonetic, morphemic and semantic analyses, puts forward to replenish these series with some other Armenian words still not etymologized or considered to be borrowings. They are: **աւաղ** «alas» <*auā-l-, **վիշտ** «sorrow» <*(o)uē-kʷ-d-, **գեր** «sorrow, wailing, cry» <*uē-r- <*(o)uai- «alas», **վէպ** «saga, epos» *(a)uei-b-, **վէգ** «quarrel, dispute, controversy» <*(a)uei-gʷh-, **վէճ** «controversy, discord» <*(a)uei-d-io-, **վճ-իռ** «resolution, decision» *(a)uē-d-io-, **վարկ** «1. prestige, 2. credit» <*(a)uə-r-gʷ-, **վկ-այ** «witness» *(a)uē-gʷ-, **վանկ** «syllable» *(a)uə-n-gʷ-, **գանգ(իւն)** «sound, hum» <*uə-n-gʷh-, **գժտվել** «to quarrel», <*uō-gʷh-d-, **գոյժ** «bad news» <*uoi-gʷh-, **բարթ** «bad news» <*rər <*uə-t-, **աւաշ** «sound, song» <*auə-kʷ-io- <*(a)u(e)- «to speak» etc.

Key words: *Armenian, Proto-Indo-European, etymology, root variants, determinative, affix, vowel gradation, initial sound, borrowing*

Оганес Закарян – Этимология некоторых армянских слов, возникших от ПИЕ корня *(a)u(e)-. – Некоторые армянские слова считаются производными от ПИЕ омонимичных корней *(a)u(e)- «жал, увь!» (**վա՛յ** «увь!») и *(a)u(e)- «говорить» (**աւետ, աւճ, արեր, ոգել, գոգել, գովել, գոհ, գոչել** и т. д.). В настоящей статье на основе фонетического, словообразовательного и семантического анализов предлагается пополнить эти ряды некоторыми другими словами, до сих пор считающимися заимствованными или же не этимологизированными. Эти слова: **աւաղ** «аһһуһи» <*auā-l-, **վիշտ** «горе, скорбь» <*(o)uē-kʷ-d-, **գեր**

«скорбь, плач, вопль» <* ue-g - <*(o) uai - «жаль, увы!», վէպ «сказание» *(a) uei-b -, վէգ «спор, ссора, полемика» <*(a) $\text{uei-g}^w\text{h}$ -, վէճ «полемика, разногласие» <*(a) uei-d-io -, վճ-ին «решение, указ» *(a) ue-d-io -, վարկ «1. престиж, 2. кредит» <*(a) ue-r-g^w -, վկ-այ «свидетель» *(a) ue-g^w -, վանկ «слог» *(a) ue-n-g^w -, գանգ(ին) «звук, гул» <*(a) $\text{ue-n-g}^w\text{h}$ -, գժտվել «ссориться», <*(a) $\text{ue-g}^w\text{h-d}$ -, գոյժ «плохое известие» <*(a) $\text{uei-g}^w\text{h}$ -, բարբ «плохое известие» <*(a) ue-t -, արար «звук, песня» <*(a) $\text{ue-k}^w\text{-io}$ - <*(a) ue(e) - «говорить» и т. д.

Ключевые слова: армянский язык, праиндоевропейский язык, этимология, корневые варианты, детерминатив, аффикс, чередование, начальный звук, заимствование

Տեղեկություններ հեղինակի մասին

Հովհաննես Զարարյան, բ.գ.թ., դոցենտ, «Տարև» գիտակրթական համալիր, լեզվաբանության բաժանմունքի ղեկավար, 093 81 75 62, hovzakaryan@yahoo.com

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Hovhannes Zakaryan, Candidate of Philology, Associate Professor, the Head of Linguistic Department of "Tatev" Center of Research and Education, Phone: 093817562, E-mail: hovzakaryan@yahoo.com

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ

Оганес Закарян, к.ф.н., доцент, руководитель лингвистического отдела Научно-образовательного комплекса "Татев", тел. 093817562, эл. почта: hovzakaryan@yahoo.com